

**KEUNIKAN BALAGHAH AL-'ISTI<sup>c</sup>A:RAṬ AL-TAMTHI:LIYYAT**

Mohamad Syukri Abdul Rahman  
Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor  
[msyukri@kuis.edu.my](mailto:msyukri@kuis.edu.my)

**ABSTRAK**

*Al-'Isti<sup>c</sup>a:raṭ boleh dirujuk kepada metafora, iaitu pemakaian kata-kata yang menyatakan sesuatu makna atau maksud yang lain daripada makna biasa atau makna sebenar perkataan yang berkenaan (sebagai perbandingan atau kiasan). Bagaimanapun masih terdapat perbezaan di antara al-'Isti<sup>c</sup>a:raṭ dan metafora kerana al-'Isti<sup>c</sup>a:raṭ hanya mempunyai salah satu daripada dua rukun utama al-tashbi:h (samadaal-mushabbah atau al-mushabbahbi:h) dan tidak mempunyai rukun-rukun yang lain, manakala metafora pula mempunyai beberapa keadaan samada ia mempunyai kedua-dua rukun tersebut atau salah satu daripadanya atau ia mempunyai wajah-shabah atau tidak. Metafora dalam bahasa Melayu diklasifikasikan sebagai bahasa kiasan bukan peribahasa, iaitu kiasan yang tidak menggunakan seolah-olah, ibarat, seakan-akan, bak, seperti, laksana, macam, bagi dan umpama. Contohnya, "Masa itu emas". Lafaz emas ialah metafora. Ayat ini berbeza daripada ayat "Masa itu berharga seperti emas" kerana emas dalam ayat ini merupakan perumpamaan kerana terdapat perkataan seperti sebelumnya. Para sasterawan Arab memaparkan gayabahasa al-'Isti<sup>c</sup>a:raṭ dalam prosa dan puisi mereka. Selain itu, ia juga dipaparkan dalam al-Quran dan hadis Rasulullah saw. Ia menggambarkan keindahan dan kesantunan bahasa Arab. Bagi melihat keunikan gaya bahasa ini secara mendalam, maka artikel ini cuba menyingkap keunikan al-'Isti<sup>c</sup>a:raṭ al-Tamthi:liyyat secara terperinci berdasarkan metod deskriptif.*

**1. PENDAHULUAN**

Bahasa Arab merupakan bahasa al-Quran dan Hadis Rasulullah SAW. Ia merupakan bahasa yang unik dan terpelihara keasliannya. Ia merupakan bahasa pilihan Allah. Bagi melihat keagungan bahasa ini dengan lebih mendalam maka penulis cuba mendalami salah satu tajuk daripada tajuk-tajuk ilmu al-Bayan, iaitu berkaitan keunikan *al-'Isti<sup>c</sup>a:raṭ al-Tamthi:liyyat*. Pemilihan tajuk ini dibuat berdasarkan kepada kehalusan dan keberkesanan *al-'Isti<sup>c</sup>a:raṭ* ini dalam menyampaikan maksud. Gaya bahasa ini banyak dipaparkan dalam al-Quran dan Hadis Rasulullah SAW.

**2. PENGENALAN AL-'ISTI<sup>c</sup>A:RAṬ AL-TAMTHI:LIYYAT**

*Al-'Isti<sup>c</sup>a:raṭ al-Tamthi:liyyat* dikategorikan sebagai *al-'Isti<sup>c</sup>a:raṭ al-Murakkabat*. Ia juga dikenali sebagai *al-Tamthi:l*. Walaupun demikian, istilah yang pertama lebih popular di kalangan para ulama terkemudian hingga ke hari ini. Manakala istilah yang kedua pula lebih popular di kalangan ulama terdahulu di samping penggunaan mereka dengan maksud *al-Tashbi:h al-Tamthi:liyy*.<sup>1</sup>

Bagi mendapat gambaran yang jelas tentang *al-'Isti<sup>c</sup>a:raṭ* ini, penulis cuba mendatangkan beberapa definisi dan pengenalan daripada ulama balaghah tentang *al-'Isti<sup>c</sup>a:raṭ* tersebut. Antaranya:

A. <sup>c</sup>Abd al-Fatta:h La:shi:n mendefinisikannya sebagai lafaz yang dikombinasikan. Ia digunakan pada makna tertentu tanpa mengikut makna asal yang ditetapkan berpandukan kepada hubungan keserupaan sifat di antara makna asal dan makna kedua serta wujud *qari:naṭ* yang menghalang daripada penggunaan makna asal.<sup>2</sup>Selain dari mendefinisikan *al-*

<sup>1</sup> Shafi:<sup>c</sup> al-Sayyid (1995), *op.cit*, h.139.

<sup>2</sup> <sup>c</sup>Abd al-Fatta:h La:shi:n(1985), *op.cit*, h.186.

'*Isti'a:raṭ* tersebut beliau berpendapat bahawa semua *al-'amtha:l al-sa'irat* (perumpamaan yang sering digunakan) dikategorikan sebagai *al-'Isti'a:raṭ al-Tamthi:liyyat*.<sup>3</sup>

B. Di:zi:rah Saqa:l mendefinisikannya sebagai lafaz yang bukan *mufrad*. Ia merupakan pengkombinasian yang datang daripada beberapa unsur dan digunakan pada makna tertentu tanpa mengikut makna asal yang ditetapkan serta wujud *qari:naṭ* yang menghalang daripada penggunaan makna asal.

Beliau menjelaskan bahawa *al-musta'ca:rlahu (al-mushabbah)* dan *al-musta'ca:minhu* (makna *al-mushabbahbih*) pada *al-'Isti'a:raṭ* tersebut berbilang-bilang. Maka *al-'Isti'a:raṭ* tersebut secara keseluruhannya merupakan sesuatu yang dikombinasikan serta datang daripada pelbagai unsur pada setiap penjurunya. Lalu ia menjadi *mathal* (perumpamaan) dan dinamakan *al-Tamthi:liyyat*.<sup>4</sup>

C. Fadl Hasan <sup>c</sup>Abba:s mendefinisikannya sebagai perumpamaan satu gambaran dengan gambaran yang lain yang mempunyai kaitan di antara keduanya dari segi makna. Berikutnya dibuang gambaran yang pertama yang merupakan *al-mushabbah* dan dikekalkan gambaran kedua yang merupakan *al-mushabbahbih*.

Beliau menjelaskan bahawa para ulama Balaghah menganggap *al-'Isti'a:raṭ al-Tamthi:liyyat* sebagai *al-'Isti'a:raṭ* yang paling kuat dari segi balaghah dan pengaruhnya. Apabila ia popular maka ia menjadi *mathal*. Pada masa ini tidak boleh diubah sesuatu padanya.<sup>5</sup>

Antara contoh *al-'Isti'a:raṭ al-Tamthi:liyyat* ialah :<sup>6</sup>

i. Firman Allah SWT:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيْتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا  
الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا

Maksudnya:

Mereka bertanya kepadamu (wahai Muhammad) mengenai (peredaran) anak-anak bulan. Katakanlah: (peredaran) anak-anak bulan itu menandakan waktu-waktu (urusan dan amalan) manusia, khasnya ibadat haji. Dan bukanlah perkara kebajikan: kamu memasuki rumah dari bahagian belakangnya (ketika kamu berihram), akan tetapi kebajikan itu ialah perbuatan orang yang bertaqwa; dan masuklah ke rumah (kamu) itu melalui pintunya...

Surah al-Baqaraṭ (2): 189.

Pada asasnya tujuan ayat di atas adalah untuk menyeru kaum muslimin agar tidak sibuk dengan perkara yang tidak memberi kebaikan dan faedah. Ia berkaitan dengan peristiwa di mana para sahabat Rasulullah s.a.w. bertanya baginda tentang anak bulan yang pada awalnya kecil, kemudian ia menjadi besar, seterusnya ia kembali sebagaimana asal. Maka Allah SWT menunjukkan mereka jalan terbaik bagi mereka ialah bertanya tentang perkara

<sup>3</sup> *Ibid*, h.187.

<sup>4</sup> Di:zi:rah Saqa:l (1997), *op.cit*, h.167.

<sup>5</sup> Fadl Hasan<sup>c</sup>Abba:s(1997), *op.cit*, j.2, h. 194-195.

<sup>6</sup> *Ibid*, h. 194-197.

yang memberi manfaat bagi mereka, hidup dengan realiti dan mengutamakan perkara yang penting. Ayat di atas membuat perumpamaan keadaan orang yang mementingkan sesuatu yang tidak memberi manfaat, sibuk dengan sesuatu yang bukan realiti, memberi keutamaan kepada perkara yang tidak penting dalam membuat kajian dan di sebaliknya meninggalkan perkara yang penting dengan keadaan orang yang memasuki rumah dari belakang. Dia terpaksa memecahkan rumah dan merosakkannya untuk masuk. Di sebalik itu, sepatutnya dia memasuki rumah melalui pintunya (pintu hadapan) kerana ia lebih mudah dan tidak membawa kemudaratan dan kerosakan. Di sini dapat diperhatikan bahawa *al-mushabbahbi* digambarkan dalam bentuk pengkombinasian, iaitu memasuki rumah dari bahagian belakang tanpa melalui pintu hadapan.

ii. Rasulullah s.a.w. bersabda:<sup>7</sup> “لَا يُلْدَعُ الْمُؤْمِنُ فِي جُحْرٍ مَرَّتَيْنِ”

Hadis di atas memberi maksud seorang mukmin tidak akan digigit atau disengat dua kali di dalam satu lubang. Hadis ini diucapkan Rasulullah s.a.w. kepada 'Abu: 'Izzat selepas dia ditawan dan dibebaskan, seterusnya dia mengulangi perkara yang sama.

iii. Al-Mutanabbi: mengungkapkan dalam syairnya:

وَمَنْ يَكُ ذَا فَمِ مَرْمَرِيضٍ يَجِدُ مَرًّا بِهِ الْمَاءَ الزُّلَّالَا

Syair di atas memberi maksud sesiapa yang mempunyai mulut (lidah) yang pahit dan tidak sihat, dia akan merasai air tawar dan bersih itu pahit. Ungkapan ini dikatakan kepada orang yang tidak dapat membezakan di antara perkara yang baik atau hina. Ungkapan tersebut pada asasnya diucapkan oleh al-Mutanabbi: kepada orang-orang yang merendah-rendahkan syairnya.

### 3. *AL-'ISTI'CA:RAT AL-TAMTHI:LIYYAT* DAN *AL-MAJA:Z AL-MURSAL AL-MURAKKAB*

Para penulis dari kalangan ulama terdahulu berpendapat bahawa *al-Maja:z al-Murakkab* berlaku pada *al-Maja:z al-Mursal* dan *al-'Isti'a:rat*. Walaupun demikian, para ulama terkemudian tidak menyentuh tentang topik ini. Mereka berpendapat bahawa *al-Maja:z al-Mursal* terbahagi kepada dua bahagian, iaitu : *al-Maja:z al-Mufrad* dan *al-Maja:z al-Murakkab*. Mereka mentakrifkan *al-Maja:z al-Murakkab* sebagai jumlah yang mempunyai makna yang terkeluar daripada tujuan asal. Oleh yang demikian, setiap *jumlat khabariyyat* (ayat cerita) yang mana tujuannya bukan merupakan *fa:'idat al-khabar* atau *la:zim al-fa:'idat* merupakan *al-Maja:z al-Mursal al-murakkab* yang mempunyai *'ala:qat* secara *luzu:miyyat*. Demikian juga setiap *jumlat 'insha:'iyyat* yang terkeluar daripada makna dan tujuan asal. Sebagai kesimpulan dapat dirumuskan bahawa *al-maja:z* terbahagi kepada dua bahagian, iaitu *al-Maja:z al-Mufrad* dan *al-Maja:z al-Murakkab*. *Al-Maja:z al-Mufrad* pula terbahagi kepada *al-Maja:z al-Mursal* dan *al-'Isti'a:rat*, demikian juga *al-Maja:z al-Murakkab* terbahagi kepada *al-Maja:z al-Mursal* dan *al-'Isti'a:rat*. Dalam konteks ini *al-'Isti'a:rat* dinamakan *Tamthi:liyyat*. Ia merupakan cabang kepada *Tashbi:h al-Tamthi:l*. Sementara *al-Maja:z al-Mursal* tidak dinamakan demikian. Ia berlaku pada setiap *jumlat khabariyyat* (ayat cerita) dan *jumlat 'insha:'iyyat* yang terkeluar daripada makna dan tujuan asal.<sup>8</sup>

<sup>7</sup> Muhammad bin 'Isma:'i:l 'Abu: 'Abd 'Alla:h al-Bukha:ri:(t.t.), *op.cit.* Kitab Adab, Bab Nabi: s.a.w. bersabda: “Orang Beriman tidak Disengat 2 kali di dalam Satu Lubang”, no. hadis 5991. Lihat juga Muslim bin Hajja:j 'Abu: al-Husayn al-Qushayri: al-Naysa:bu:riyy (1992), *op.cit.* Kitab Zuhud dan *al-Raqa:'iq*, Bab Orang Beriman tidak Disengat 2 kali di dalam Satu Lubang, no. hadis 7447.

<sup>8</sup> Fadl Hasan 'Abba:s(1997), *op.cit.*, j.2, h. 197-199.

Antara contoh *jumlat khabariyyat* yang berkaitan ialah<sup>9</sup>

A. Firman Allah SWT:

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي ۚ

Maksudnya:

Wahai Tuhanku! sesungguhnya telah lemahlah tulang-tulangku.

Surah Maryam (19): 4.

B. Firman Allah SWT:

رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ ۖ

Maksudnya:

Wahai Tuhanku! sesungguhnya aku telah melahirkan seorang anak perempuan (sedang yang aku harap-harapkan ialah anak lelaki).

Surah 'Al-<sup>c</sup>Imra:n (3) : 36.

C. Firman Allah SWT:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ۗ

Maksudnya:

Tiap-tiap yang bernyawa akan merasai mati.

Surah 'Al-<sup>c</sup>Imra:n (3) : 185.

Ayat-ayat di atas menggambarkan jumlah yang terkeluar daripada makna dan tujuan asal *al-khabar* di mana tujuannya bukan merupakan *fa:'idat al-khabar* atau *la:zim al-fa:'idat*, bahkan tujuan ayat yang pertama ialah *al-tahassur* (meratapi), manakala ayat yang kedua pula *al-'Isti'ta:f* (memohon belas kasihan), seterusnya ayat ketiga menzahirkan kelemahan.

Antara contoh *jumlat 'insha:'iyyat* yang berkaitan ialah:<sup>10</sup>

A. Firman Allah SWT:

فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ۙ

Maksudnya:

Oleh itu, mahukah kamu berhenti (daripada melakukan perkara-perkara yang keji dan kotor itu atau kamu masih berdegil)

Surah al-Ma:'idat (5): 91.

B. Firman Allah SWT:

أَعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ ۚ

Maksudnya:

Buatlah apa yang kamu suka.

Surah Fussilat (41): 40.

<sup>9</sup> *Ibid*, h.198.

<sup>10</sup> *Ibid*, h.198-199.

Ayat-ayat di atas menggambarkan jumlah yang terkeluar daripada makna dan tujuan asal *al-'insha:*'. Ayat yang pertama menunjukkan makna suruhan, iaitu "لِنْتَهُوا" (berhentilah) manakala ayat yang kedua pula menunjukkan makna ugutan. Kedua-dua bentuk soalan di atas terkeluar daripada maksudnya yang hakiki dan menunjukkan maksud majazi.

#### **4. PERBEZAAN DI ANTARA *AL-'ISTI'ARAT AL-TAMTHI:LIYYAT*, *AL-TASHBI:H AL-TAMTHI:LIYY* DAN *AL-TASHBI:H AL-DAMNIYY***

Terdapat ciri-ciri persamaan di antara ketiga-tiga topik di atas yang seringkali mendatangkan kekeliruan dan kecelaruan kepada para pembaca dan pengkaji ilmu Balaghah. Hal ini memerlukan kepada pemahaman secara terperinci dan mendalam tentang perbezaan tersebut. Bagi mendapat gambaran yang jelas tentang perbezaan tersebut penulis cuba mendedahkan definisi ketiga-tiga perkara tersebut secara terperinci sebagaimana berikut:

##### **A. *Al-Tashbi:h al-Tamthi:liyy***

Ia mempunyai dua *tarki:b* yang dibuat perumpamaan secara jelas. *Tarki:b* yang pertama merupakan *al-mushabbah*, manakala *tarki:b* yang kedua merupakan *al-mushabbabih*.<sup>11</sup> Contohnya ungkapan al-Mutanabbi: dalam syairnya:<sup>12</sup>

يَهْزُ الْجَيْشُ حَوْلَكَ جَانِبِيهِ كَمَا نَفَضَتْ جَنَاحِيهَا الْعُقَابُ

Syair di atas memberi maksud seorang tentera menggerakkan kedua tangannya bagaikan burung helang menggerakkan kedua sayapnya. *Tarki:b* yang pertama daripada syair di atas, iaitu seorang tentera menggerakkan kedua tangannya merupakan *al-mushabbah*, manakala *tarki:b* yang kedua, iaitu bagaikan burung helang menggerakkan kedua sayapnya merupakan *al-mushabbabih*.

##### **B. *Al-Tashbi:h al-Damniyy***

Ia mempunyai dua *tarki:b* yang dibuat perumpamaan. Bagaimanapun perumpamaan yang dibuat memerlukan kepada pemerhatian dan penelitian kerana ia tidak digambarkan dengan jelas. *Tarki:b* yang pertama merupakan *al-mushabbah* sebagaimana pada *al-Tashbi:h al-Tamthi:liyy*, demikian juga *tarki:b* yang kedua merupakan *al-mushabbabih*.<sup>13</sup> Contohnya ungkapan penyair:<sup>14</sup>

مَا كُلُّ مَا يَتَمَنَّى الْمَرْءُ يُدْرِكُهُ تَجْرِي الرِّيَّاحُ بِمَا لَا تَسْتَهِي السُّفُنُ

Syair di atas memberi maksud tidak semua yang dicita-citakan seseorang dicapainya, kerana angin yang bertiup tidak mengikut kehendak kapal. Syair di atas menggambarkan cita-cita seseorang tidak selalunya dicapai dengan gambaran kapal yang tidak sentiasa ditiup angin mengikut arah yang dituju. Maka *al-mushabbah* di sini ialah seseorang, manakala *al-mushabbabih* pula ialah kapal. Seterusnya *wajh al-shabah* ialah ketidaksesuaian perkara yang dicita-citakan pada masa-masa tertentu.

##### **C. *Al-'Isti'a:rat al-Tamthi:liyyat***

Ia mempunyai dua *tarki:b* yang dibuat perumpamaan. Bagaimanapun perumpamaan yang dibuat merupakan perkara yang tersembunyi sebagaimana *al-Tashbi:h al-Damniyy*. Selain dari itu ungkapan *al-'Isti'a:rat* pada *al-'Isti'a:rat* ini tidak mengandungi *al-mushabbah*. Ia hanya mengandungi *al-mushabbabih*. Ini bermaksud keadaan asal tidak wujud pada *al-'Isti'a:rat* ini.<sup>15</sup> Contohnya ungkapan penyair:<sup>16</sup>

<sup>11</sup> Gha:zi: Yamu:t(1995), *op.cit*, h.268.

<sup>12</sup> Di:zi:rah Saqa:l (1997), *op.cit*, h.154.

<sup>13</sup> Gha:zi: Yamu:t(1995), *op.cit*, h.269.

<sup>14</sup> Di:zi:rah Saqa:l (1997), *op.cit*, h.156.

<sup>15</sup> Gha:zi: Yamu:t(1995), *op.cit*, h.269.

قَدْ تُنْكِرُ الْعَيْنُ ضَوْءَ الشَّمْسِ مِنْ رَمَدٍ وَيُنْكِرُ الْفَمُّ طَعْمَ الْمَاءِ مِنْ سَقَمٍ

Syair di atas memberi maksud kadang-kadang mata tidak dapat melihat cahaya matahari kerana sakit, demikian juga mulut (lidah) tidak dapat mengecapi rasa air kerana sakit. Ungkapan di atas mempunyai dua *al-'Isti'a:rat al-Tamthi:liyyat* yang berasaskan kepada perumpamaan situasi yang dibuang, iaitu keadaan berpaling daripada melihat kebenaran dengan keadaan sakit mata dan keadaan orang yang sakit yang tidak dapat merasai sesuatu. Daripada contoh di atas dapat disimpulkan bahawa

kedua-dua *al-'Isti'a:rat al-Tamthi:liyyat* di atas tidak mempunyai *al-mushabbah*. Ia hanya mempunyai *al-mushabbahbih*.

## 5. PENUTUP

*Al-'Isti'a:rat al-Tamthi:liyyat* merupakan gayabahasa ilmu *al-Baya:n* yang mempunyai keindahan imaginasi dan kesempurnaan dari segi penyampaian maksud. Sebagaimana *al-'Isti'a:rat* yang lain, penggunaan *al-'Isti'a:rat al-Tamthi:liyyat* dalam pengolahan ayat akan memberikan makna yang banyak dengan penggunaan lafaz yang sedikit. Selain itu, *al-'Isti'a:rat* ini juga memberi maksud *ta'ki:d* atau *muba:laghat* dalam memberi pujian atau celaan atau kebanggaan.

Diharap kajian ini dapat menjelaskan keunikan *al-'Isti'a:rat al-Tamthi:liyyat* dari sudut teori selain menjadi asas kepada kajian lanjutan merangkumi kajian teks dan kajian lapangan.

## 6. RUJUKAN

- Al-Bukha:ri:, Muhammad bin 'Isma:'i:l 'Abu: °Abd 'Alla:h t.t. *Sahi:h al-Bukha:ri:.* Beirut: Dar 'Ihya: 'al-Tura:th al-°Arabi:.
- °Abd al-Fatta:h La:shi:n 1985. *Al-Baya:n Fi: Daw' 'Asa:li:b al-Qur'a:n.* Kaherah : Da:r al-Ma'a:rif.
- Di:zi:rah Saqa:l 1997. *°Ilm al-Baya:n Bayna al-Nazariyya:t Wa al-'Usu:l.* Beirut : Da:r al-Fikr al-°Arabiyy.
- Fadl Hasan °Abba:s 1997. *Al-Bala:ghat Funu:nuha: wa Afna:nuha:.*, c.4. Yarmouk: Da:r al-Furqa:n Li al-Nashr Wa al-Tawzi:.
- Gha:zi: Yamu:t 995. *°Ilm 'Asa:li:b al-Baya:n.*, c.2. Beirut : Da:r al-Fikr al-Lubna:niyy
- Muslim bin Hajja:j 'Abu: al-Husayn al-Qushayri: al-Naysa:bu:riyy 1992. *Sahi:h al-Muslim.* Beirut: Da:r al-Kutub al-°Ilmiyyat.
- Shafi:° al-Sayyid 1995. *Al-Ta °bi:r al-Baya:ni: Ru'ya:t Bala:ghiyat Naqdiyyat.*, c.4. Madinat Nasr Kaherah: Da:r al-Fikr al-°Arabiyy.

---

<sup>16</sup> *Ibid*, h.269.